

Španělský subjunktiv a jeho univerzalistický popis: Srovnání kognitivně orientovaných přístupů Rainera Vesterinena a Josého Plácida Ruize Campilla¹

Dana Kratochvílová – Martina Dolníková (Praha)

IN SEARCH OF A UNIFIED ACCOUNT OF THE SPANISH SUBJUNCTIVE: A COMPARISON OF THE COGNITIVELY BASED APPROACHES FORMULATED BY RAINER VESTERINEN AND BY JOSÉ PLÁCIDO RUIZ CAMPILLO

This paper focuses on the two most widely used universalist approaches that attempt to present a unified account of the Spanish subjunctive. Both Vesterinen's and Ruiz Campillo's concepts are based on principles of cognitive linguistics and represent two largely contradictory ways to define a unified principle for the use of a particular verbal form: from an abstract principle to usage and from concrete linguistic manifestations to the search for an underlying function. This paper contrasts the two theories and points out their strengths and weaknesses. We conclude that an uncontroversial universalist theory describing all uses of the Spanish subjunctive has not yet been developed in linguistics; rather both theories are a tool to illustrate how complex and difficult it is to analyse the phenomenon of mood choice.

KEYWORDS

cognitive linguistics, modality, subjunctive, Vesterinen, Ruiz Campillo

KLÍČOVÁ SLOVA

kognitivní lingvistika, modalita, subjunktiv, Vesterinen, Ruiz Campillo

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2022.1.6>

1. ÚVOD

Tento článek se zaměřuje na problematiku užívání španělského subjunktivu a na způsoby jejího uchopení v současné kognitivní lingvistice. Téma užívání tohoto slovesného způsobu a jeho alternace s indikativem je dlouhodobě v centru zájmu lingvistů zabývajících se španělštinou, a to především kvůli složitosti vzájemných vztahů mezi oběma mody a širokému spektru na první pohled vzájemně nepodobných kontextů, které použití subjunktivu vyžadují nebo alespoň umožňují.

1 Tato práce vznikla za podpory projektu „Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě“, reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734, financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj, projektu „Cooperatio — Lingvistika“ a projektu SVV „Jazyk jako fenomén systémový a sociální“.

Tato situace podmínila vznik celé řady přístupů, ať už syntakticky, sémanticky nebo pragmaticky orientovaných, které lze v zásadě rozdělit do dvou skupin podle toho, zda formulují jedno obecné pravidlo pro interpretaci všech užití subjunktivu, nebo zda analyzují výskyty tohoto slovesného způsobu v různých typech vedlejších a hlavních vět jako relativně samostatná užití řídicí se různými pravidly (srov. k tomuto Kratochvílová, 2016). Otázka, jak formulovat mechanismy, jimiž se řídí užívání subjunktivu, je přitom klíčová nejen pro jeho teoretické uchopení lingvisty, ale i pro praktickou výuku španělštiny jako cizího jazyka.

Tento přehledový článek poukazuje na výhody i nedostatky teorií, které se snaží stanovit jednotný princip pro užívání tohoto slovesného způsobu, a představuje dva v současné kognitivní lingvistice nejčastěji využívané mechanismy uchopení této problematiky. Článek je organizován následujícím způsobem: v Sekci 2 představujeme stručně problematiku zkoumání subjunktivu tak, jak k ní přistupují tradiční gramatiky (v čele s normativní gramatikou Španělské královské akademie). V Sekci 2.1 přinášíme přehled kontextů, v nichž se ve španělštině tento slovesný způsob může objevit. V Sekcích 3 a 4 popisujeme dvě kognitivně založené teorie, které definují jednotný princip používání subjunktivu, a aplikujeme je na příklady představené v Sekci 2.1. V Sekci 5 obě teorie porovnáváme z hlediska jejich využitelnosti. Sekce 6 pak obsahuje závěry.

2. ŠPANĚLSKÝ SUBJUNKTIV, JEHO UŽITÍ A METODY ZKOUMÁNÍ

Studium modality a slovesného způsobu ve španělském prostředí se rozvíjí se značným důrazem na otázky použití subjunktivu, zatímco indikativ bývá v analýzách poněkud opomíjen, a to s odkazem na jeho bezpříznakovost (k problematizaci tohoto přístupu srov. Kratochvílová 2013, 2016, 2018). Tento protiklad se odráží i v definicích samotných slovesných způsobů, kdy indikativ bývá v tradičních gramatikách označován jako bezpříznakový, objektivní a reálný, zatímco subjunktiv jako příznakový, subjektivní a non-reálný.

Španělská královská akademie (RAE) pro uchopení komplexní problematiky španělského subjunktivu pracuje s konceptem tzv. *uváděčů* (*inductores del modo*) (RAE, 2009, s. 1866), které v rámci podřadných souvětí ovlivňují volbu konkrétního slovesného způsobu ve větě vedlejší. Tyto uváděče mají nejčastěji podobu sloves, ale může se jednat i o podstatná a přídavná jména, příslovce nebo předložky. RAE je následně rozděluje do dvou skupin, přičemž uváděče, po nichž následuje indikativ, definuje jako ty, které vyjadřují události, oznámení, jistotu nebo vnímání (RAE, 2009, s. 1876–1878), zatímco subjunktiv následuje po uváděčích vyjadřující vůli, opozici, pocity nebo pochybnosti (RAE, 2009, s. 1879–1886). Kromě morfosyntaktických faktorů pak vstupují do volby slovesného způsobu také prvky sémantické (více významů slovesa), syntaktické (negace) nebo pragmatické (postoj mluvčího, jeho záměr, potřeba zdůraznit novou informaci).

V linii tradičních výkladů autoři jako Porto Dapena (1991), Sastre Ruano (1997) nebo Ridruejo (1999) přisuzují oběma slovesným způsobům široké spektrum funkcí, jejichž definice vyplývá z typů souvětí, v nichž se objevují. Kognitivně orientované

přístupy, které budou předmětem naší analýzy, se proti tomuto přístupu naopak vymezují a pokouší se o definici jednotného principu, který je společný všem užitím indikativu/subjunktivu. Aby bylo možné tyto přístupy pochopit a poukázat na jejich silné a slabé stránky, je nejprve na místě shrnout výše naznačená prostředí, v nichž se ve španělštině může objevit subjunktiv, případně kde může docházet k jeho alternaci s indikativem. V Sekci 2.1 přinášíme jejich souhrnný přehled, kde je každý typ užití ilustrován prostřednictvím autentického příkladu pocházejícího z korpusu CORPES XXI² (RAE, 2021). K příkladům připojujeme do závorky vlastní překlad, který se snaží co nejpřesněji zachovat strukturu původní španělské věty.

2.1 TYPY KONSTRUKCÍ, VE KTERÝCH SE VE ŠPANĚLŠTINĚ POUŽÍVÁ SUBJUNKTIV

2.1.1 HLAVNÍ VĚTY

A. Prací věty: subjunktiv nealternuje s indikativem

- (1) Que sean_{SBJV} buenos estudiantes y que les vaya_{SBJV} bien en la escuela, porque es muy importante estudiar. („Ať jste_{SBJV} dobří studenti a ať se vám ve škole daří_{SBJV}, protože studium je velmi důležité.“)
CORPES XXI, Santos A., Marlene: «Aún tengo ilusión de ser campeón otra vez: Matador». *La Jornada*. Ciudad de México: jornada.com.mx, 2002-03-16.

B. Věty s adverbium vyjadřujícím nejistotu: možná alternace s indikativem, která odráží míru nejistoty mluvčího (indikativ = jistější realizace, subjunktiv = méně jistá realizace)

- (2) Quizás nunca volvamos_{SBJV} a vernos [...]. („Možná se už nikdy nevidíme_{SBJV}.“)
CORPES XXI, Biggs, Jorge: *En torno a la casa de Madame Lorraine*. Santiago de Chile: Editorial Cuarto Propio, 2001.
- (3) Quizás está_{IND} vivo. („Možná je_{IND} naživu.“)
CORPES XXI, Pérez, Loida: *Mi abuela en pijama*. Caracas: Monte Ávila, 2011.

C. Věty s nevětným vyjádřením osobního hodnocení: možná alternace s indikativem bez zásadní změny významu

- (4) Qué lástima que tengamos_{SBJV} que separarnos... haríamos buen equipo. („Jaká škoda, že se musíme_{SBJV} rozejít... byli bychom dobrý tým.“)
CORPES XXI, Kuri, Jorge: «EL LABERINTO DEL YO: O el viaje rupestre al centro de la Galaxia». *Delirio en claroscuro. Dos obras de teatro*. México: Conaculta, 2005.

2 Referenční korpus obsahující odborné, popularizační i beletristické texty a přepisy orálních rozhovorů vytvořený RAE. Obsahuje texty napsané v 21. století.

- (5) Qué lástima que Marta no quiso_{IND} venir. („Jaká škoda, že Marta nechtěla_{IND} přijít.“)
CORPES XXI, Delgado, Gonzalo; Stoll, Pablo; Rebella, Juan P.: *Whisky*. Montevideo: Artefato, Lapzus, Control Z Films, 2005.

2.1.2 VEDLEJŠÍ VĚTY

D. Vedlejší věty obsahové závislé na slovese vyjadřujícím vůli (osobní i neosobní) nebo kauzativitu: není možná alternace s indikativem

- (6) Quiero que vengas_{SBJV} a mi casa, te voy a dar una sorpresa. („Chci, abys přišel_{SBJV} ke mně domů, mám pro tebe překvapení.“)
CORPES XXI, Serna, Enrique: «La Palma de Oro». *El orgasmógrafo*. Buenos Aires: Editorial Sudamericana, 2001.
- (7) [...] los argumentos económicos hicieron que el Parlamento decidiera_{SBJV} legalizarlo en 1660 [...]. („ekonomické důvody způsobily, že se ho parlament v roce 1660 rozhodl_{SBJV} legalizovat.“)
CORPES XXI, Salazar Jaramillo, Alonso: *Drogas y narcotráfico en Colombia*. Bogotá: Planeta Colombiana, 2001.

E. Vedlejší věty obsahové závislé na slovese vyjadřujícím hodnocení (osobní i neosobní): není běžná alternace s indikativem

- (8) Lamento que te haya molestado_{SBJV} la pregunta. („Je mi líto, že tě ta otázka rozčílila_{SBJV}.“)
CORPES XXI, Preciado, Nativel: *Canta solo para mí*. Barcelona: Editorial Planeta S. A., 2014.

F. Vedlejší věty obsahové s neosobním vyjádřením potenciálnosti: není běžná alternace s indikativem (jakkoli gramatikami není vyloučená), výjimkou je *parece que* („zdá se, že“), které se častěji pojí s indikativem, subjunktiv po tomto výrazu implikuje vyšší míru nejistoty až non-reálnost (srov. k tomu Kratochvílová, 2018)

- (9) Es posible que usted hablara_{SBJV} con él el domingo pasado. („Je možné, že jste s ním minulou neděli mluvil_{SBJV}.“)
CORPES XXI, Sierra i Fabra, Jordi: *Berta Mir detective: El caso del falso accidente*. Madrid: Siruela, 2010.
- (10) Parece que has estado_{IND} hablando con mi mujer [...]. („Zdá se, že jsi mluvil_{IND} s mou ženou.“)
CORPES XXI, «Intercede Lula por Bolivia y Venezuela». *El Universal.com.mx*. México D. F.: eluniversal.com.mx, 2009-03-15.

- (11) Parece que esté_{SBJV} hablando de la Edad Media, pero no hace tanto de esto... („Zdá se, jako bych mluvil_{SBJV} o středověku, ale není to tak dávno...“)
CORPES XXI, Morcillo López, Antonio: *Bangkok*. Madrid: Fundación SGAE, 2014.

G. Vedlejší věty obsahové s osobním negovaným výrazem potenciálnosti: možná alternace s indikativem, pokud chce mluvčí vyjádřit rozpor mezi významem věty hlavní a věty vedlejší a příznakově zdůraznit reálnost obsahu vedlejší věty

- (12) Pero pese a ello Roche no cree que Federer sea_{SBJV} invencible. („Roche navzdory tomu nevěří, že by Federer byl_{SBJV} neporazitelný.“ Mluvčí užívá ve vedlejší větě subjunktiv a nevyjadřuje, zda se s názorem Rocheho shoduje.)
CORPES XXI, «A un clic». *Lanación.com*. Buenos Aires: lanacion.com.ar, 2005-07-13.

- (13) Es la extrema derecha que no cree que quienes disfrutan de lo superfluo tienen_{IND} la obligación de contribuir al bienestar de quienes carecen de lo esencial [...]. („To extrémní pravice nevěří, že ti, kdo si užívají nadbytku, mají_{IND} povinnost přispívat na dobrý život těch, kterým chybí to nejnnutnější.“ Indikativ ve vedlejší větě implikuje, že mluvčí se s názorem podmětu neztožňuje a děj vedlejší věty předkládá jako fakt.)
CORPES XXI, Alvarado, Eduardo E.: «Arias arremete contra ideologías extremas de grupos y partidos». *Nación.com*. San José: nacion.com, 2005-10-10.

H. Vedlejší věta vztážná: možná alternace s indikativem, subjunktiv vyjadřuje, že existence entity ve větě hlavní není jistá, indikativ vyjadřuje, že tato entita existuje

- (14) Necesitamos personas que quieran_{SBJV} integrarse en forma solidaria a esta idea, para aportar propuestas y material para crear la página. („Potřebujeme lidi, kteří by se chtěli_{SBJV} k této myšlence solidárně připojit, aby dodávali návrhy a materiál pro stránku.“)
CORPES XXI, «Mi proyecto». *Clarín. Informática*. Buenos Aires: Clarin, 2003-04-02.

- (15) Y, además, nosotros tenemos personas que aportan_{IND}, personas que ayudan_{IND}, personas que nos piden_{IND} que los dejen en el anonimato [...]. („A my navíc máme lidi, kteří přispívají_{IND}, lidi, kteří pomáhají_{IND}, kteří nás žádají_{IND}, abyste zachovali jejich anonymitu.“)
CORPES XXI, Ruiz Kuilan, Gloria: «En la oscuridad la contabilidad del PIP». *El Nuevo Día*. San Juan: Elnuevodia.com, 2007-12-23.

I. Věty uvozené výrazy typu *el (hecho) de que* („fakt, že“): není možná alternace s indikativem

- (16) El hecho de que me vaya_{SBJV} de la ciudad no es motivo para que dejemos de vernos. („Fakt, že odcháším_{SBJV} z města, není důvodem, abychom se přestali vídat.“)
CORPES XXI, Beccaria, Lola: *La luna en Jorge*. Barcelona: Destino, 2001.

J. Vedlejší věta účelová: není možná alternace s indikativem

- (17) [...] [E]lla le había colocado un dedo sobre los labios para que callase_{SBJV} [...]. („Ona mu položila prst na ústa, aby mlčel_{SBJV}.“)
CORPES XXI, Obligado, Clara: *Salsa*. Barcelona: Plaza y Janés, 2002.

K. Vedlejší věta způsobová: možná alternace s indikativem, subjunktiv vyjadřuje hypotetickou situaci, indikativ situaci reálnou

- (18) Para realizar los ejercicios, coloque la caja sobre una mesa baja, de modo que le resulte_{SBJV} cómodo trabajar sobre ella [...]. („K provádění cvičení umístěte krabici na nízký stůl tak, aby pro vás bylo_{SBJV} pohodlné na ní pracovat.“)
CORPES XXI, Gerula, Ricardo Luis: *Radiestesia integral. Manual para una nueva y creativa generación de radiestesistas. Interrelación entre Radiestesia, Radiónica, Reiki, Geobiología y Feng Shui*. Buenos Aires: Kier, 2001.

- (19) Algunos organismos evolucionaron de forma que fueron_{IND} capaces de construir su propio cuerpo a partir de sustancias inorgánicas [...]. („Některé organismy se vyvinuly tak, že byly_{IND} schopny vytvořit si tělo z anorganických látek.“)
CORPES XXI, Fuentes Yagüe, J.L.: *Iniciación a la botánica*. Madrid: Ediciones Mundi-Prensa, 2001.

L. Vedlejší věta způsobová se spojkou *sin que* („aniž by“): není možná alternace s indikativem

- (20) Entra en escena el encargado y se pone a ordenar cosas de su escritorio, sin que Álvaro ni Lorenzo perciban_{SBJV} su presencia. („Na scénu vejde vedoucí a začne na svém stole urovnávat věci, aniž by Álvaro nebo Lorenzo zaznamenali_{SBJV} jeho přítomnost.“)
CORPES XXI, Villalba, Fernando: *El sabor de la cerveza. Pieza teatral en un acto*. Buenos Aires: Editorial Nueva Generación, 2001.

M. Vedlejší věta časová: indikativ ve vedlejší větě časové vyjadřuje předčasnost nebo souběžnost vůči ději věty hlavní nebo momentu promluvy, subjunktiv vyjadřuje následnost, spojka *antes de que* („dříve než“) se vždy pojí se subjunktivem

- (21) Llámame cuando puedas_{SBJV} [...]. („Zavolej mi, až budeš moci_{SBJV}.“)
CORPES XXI, Bayly, Jaime: *La mujer de mi hermano*. Barcelona: Planeta, 2002.

- (22) El éxito se demuestra cuando puedes_{IND} componer más de una canción y que el público la acepte. („Úspěch se projevuje, když dokážeš_{IND} složit víc než jednu písničku a publikum ji přijme.“)

CORPES XXI, Herrero, Rebeca: «Buscan cimentar su éxito con ‚Supremo‘». *La Opinión*. Los Ángeles: laopinion.com, 2011-11-13.

- (23) Felicidad pura. Juro por mi madre que antes de que me fuera_{SBJV} me abrazó. („Naprosté štěstí. Přísahám na svou matku, že než jsem odešla_{SBJV}, objal mne.“)

CORPES XXI, López, Alejandro: *La asesina de Lady Di*. Buenos Aires: Adriana Hidalgo editora, 2001.

N. Vedlejší věta podmínková se spojkou *si* („jestliže“): reálná podmínka se pojí s indikativem, nereálná podmínka se subjunktivem imperfekta nebo plusquamperfekta

- (24) La cosa es muy distinta si tienes_{IND} una hermana. („Situace je velmi odlišná, když máš_{IND} sestru.“)

CORPES XXI, «¿La familia? También bien, gracias otra vez. Amor de hermanos». *El club de la Comedia Presenta Ventajas de ser incompetente y otros monólogos de humor*. Madrid: Aguilar, 2001.

- (25) Si tuvieras_{SBJV} una hermana, no iría corriendo donde ella a llorarle mis penas y hablar mal de ti. („Kdybys měla_{SBJV} sestru, neběžel bych za ní, abych se jí vyplakal na rameni a mluvil s ní o tobě špatně.“)

CORPES XXI, Bayly, Jaime: *La mujer de mi hermano*. Barcelona: Planeta, 2002.

O. Vedlejší věta podmínková s jinou spojkou než *si*: při jakékoli míře hypotetičnosti není možná alternace s indikativem a užívá se subjunktivu

- (26) A condición de que me guarde_{SBJV} el secreto, le diré la verdad [...]. („Za podmínky, že zachováte_{SBJV} tajemství, vám řeknu pravdu.“)

CORPES XXI, Cercas, Javier: *Soldados de Salamina*. Barcelona: Tusquets, 2002.

P. Přípustková věta: indikativ ve VV přípustkové vyjadřuje informaci pro posluchače novou, na níž je důraz, subjunktiv vyjadřuje děj zcela hypotetický nebo jasně vyplývající z předchozího kontextu, na němž není důraz

- (27) Es culpa tuya aunque no quieras_{SBJV} admitirlo. („Je to tvoje chyba, ačkoli to nechceš_{SBJV} přiznat.“ Subjunktiv implikuje, že to, že posluchač nechce danou věc přiznat, je oběma účastníkům rozhovoru známé.)

CORPES XXI, Quezada, Roberto: *Los potros del recuerdo*. Guatemala: Editorial Palo de Hormigo, 2001.

- (28) Fui yo y lo desperté. Y se quedó despierto aunque no quiere_{IND} saber nada de levantarse de la cama. („Šla jsem tam já a vzbudila jsem ho. A zůstal vzhůru,

ačkoli nechce^{IND} ani slyšet o tom, že by vstal z postele.“ Indikativ implikuje, že informace, že dotyčný nechce vstát, je pro posluchače nová.)

CORPES XXI, Jeanmaire, Federico: *Las madres no les decimos esas cosas a las hijas*. Buenos Aires: Seix Barral, 2012.

(29) [...] [A]unque fuera^{SBJV} tan bueno como Hemingway no podría dedicarme a eso. („I kdybych byl^{SBJV} tak dobrý jak Hemingway, nemohl bych se tomu věnovat.“ Subjunktiv zde vyjadřuje děj zcela hypotetický a non-reálný.)

CORPES XXI, Majfud, Jorge: *La reina de América*. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2004.

3. VESTERINENŮV KONCEPT DĚJE MIMO EPISTÉMICKOU DOMÉNU A DOMÉNU EFEKTIVNÍ KONTROLY

Rainer Vesterinen (Vesterinen, 2012, 2014; Vesterinen — Bylund, 2013) přichází s návrhem kognitivisticky orientovaného jednotného přístupu k užití španělského subjunktivu. Navazuje v něm na Langackerův (2004, 2009) obecněji definovaný pojem domény (*dominion*), v konkrétní aplikaci na problematiku volby modu pak odkazuje na Maldonada (1995) a jeho analýzu používání subjunktivu v konstrukcích vyjadřující absenci epistémické kontroly mluvčího nad slovesným dějem. Vesterinen Maldonadovu teorii dále rozšiřuje na subjunktiv ve vedlejších větách závislých na predikátech vyjadřujících vůli, kauzativitu nebo osobní hodnocení, kde volbu slovesného způsobu ztotožňuje s vyjádřením absence efektivní kontroly nad slovesným dějem.

Ve své argumentaci Vesterinen prezentuje španělský subjunktiv jako prostředek, jímž mluvčí/subjekt vyjadřuje děj, jehož realizaci si není jist, nepotvrzuje ji (situace děje mimo epistémickou doménu), případně zdůrazňuje, že nad daným dějem postrádá vládu, děj se realizuje bez ohledu na mluvčího/subjekt a jeho vůli nebo činnost (situace děje mimo doménu efektivní kontroly). Slovy samotného autora je přítomnost/absence efektivní kontroly definována takto: „The conceptualizer has a high degree of effective control if s/he is (or can assume the role as) the active participant of the event. [...] In opposite cases, when the accomplishment of the event depends on the participation of another active subject, the event is located outside the conceptualizer's dominion of effective control.“ (Vesterinen, 2014, s. 596).

Svým přístupem se Vesterinen vymezuje proti v minulosti navrhovanému pragmaticky orientovanému univerzalistickému přístupu k užití subjunktivu, který definuje tento slovesný způsob jako modus non-assertive (srov. např. Terrell, 1995), přičemž non-assertovaný děj je takový děj, o jehož realizaci mluvčí nic nevyovídá buď z toho důvodu, že se podle něj v časové rovině, již nastoluje věta hlavní, s realitou neshoduje (viz subjunktiv po výrazech vůle, nejistoty, v účelových větách nebo ve větách přívlastkových s nekonkrétním antecedentem, srov. např. (6), (9), (11), (14), (17)), případně proto, že se jedná o děj presupponovaný a mluvčí svou výpověď sleduje jiné záměry než informovat o probíhající skutečnosti (typicky vyjádřit svůj postoj k ději, viz např. užití subjunktivu po výrazech osobního hodnocení, srov. (8)). Vesterinen odmítá i přístupy autorů jako Mejías-Bikandi (srov. např. 1998), kteří koncept

presuponované informace nahrazují konceptem informace již známé.³ V souladu s postuláty kognitivní gramatiky se Vesterinen vymezuje vůči striktnímu oddělování pragmatické, sémantické a syntaktické roviny, které chápe jako inherentně provázané, přičemž koncept domény, která je tvořena kruhem epistémickým a kruhem efektivní kontroly, prezentuje jako způsob, jak definovat funkce subjunktivu v obecnější kognitivní rovině, jež bere v úvahu pouze postoj mluvčího/subjektu k obsahu výpovědi, bez ohledu na externí faktory a konkrétní komunikační situaci, které hrají roli v pragmaticky orientovaných přístupech.

Aplikace Vesterinenova přístupu na jednotlivá užití subjunktivu se nicméně v některých případech jeví jako problematická. Koncept situace děje mimo epistémickou doménu mluvčího/subjektu je možné aplikovat na věty závislé na slovesných výrazech nejistoty, srov. (9) (*es posible que usted hablara_{SBJV}* — „je možné, že jste mluvil_{SBJV}“) a (12) (*Roche no cree que Federer sea_{SBJV} invencible* — „Roche nevěří, že by byl_{SBJV} Federer neporazitelný“), a na VV přívlastkové s nekonkrétním antecedentem, srov. (14) (*necesitamos personas que quieran_{SBJV} integrarse* — „potřebujeme lidi, kteří by se chtěli_{SBJV} připojit“). V omezené míře je pak možné tento koncept aplikovat na subjunktiv po neslovesných výrazech nejistoty typu *quizás* („možná“), viz (2), byť jsme toho názoru, že možnost alternace mezi indikativem a subjunktivem v těchto kontextech není tímto způsobem spolehlivě vysvětlena. Vesterinen se k subjunktivu v hlavních větách nevyjadřuje, můžeme si tedy jen domýšlet, že významový rozdíl mezi (2) (*quizás nunca volvamos_{SBJV} a vernos* — „možná se už nikdy neuvídíme_{SBJV}“) a (3) (*quizás está_{IND} vivo* — „možná je_{IND} naživu“) by podle jeho teorie odrážel různou míru epistémické kontroly nad dějem, tj. opozici mezi nižší (2) a vyšší (3) mírou jistoty. Otázka, zda je daný koncept možné pojímat graduálně, není nicméně autorem jasně vysvětlena.

Koncept absence efektivní kontroly nad slovesným dějem pokrývá užití subjunktivu ve větách přacích, srov. (1) (*que sean_{SBJV} buenos estudiantes* — „ať jste dobří studenti_{SBJV}“), VV závislých na slovese vyjadřujícím vůli nebo kauzativitu, srov. (6) (*quiero que vengas_{SBJV} a mi casa* — „chci, abys přišel_{SBJV} ke mně domů“), (7) (*los argumentos económicos hicieron que el Parlamento decidiera_{SBJV} legalizarlo* — „ekonomické důvody způsobily, že se ho parlament rozhodl_{SBJV} legalizovat“), VV závislých na slovese vyjadřujícím hodnocení, srov. (8) (*lamento que te haya molestado_{SBJV} la pregunta* — „je mi líto, že tě ta otázka rozčílila_{SBJV}“), větách účelových a částečně i větách způsobových, srov. (17) (*le había colocado un dedo sobre los labios para que callase_{SBJV}* — „položila mu prst na ústa, aby mlčel_{SBJV}“), (18) (*coloque la caja de modo que le resulte_{SBJV} cómodo trabajar sobre ella* — „umístěte krabici tak, aby pro vás bylo_{SBJV} pohodlné na ní pracovat“).⁴ Vysvětluje také alternaci indikativu a subjunktivu ve VV přípustkových, srov. (27), (28), (29) i s komentářem v Sekci 2.1.

Nevysvětlený zůstává rozdíl mezi příklady (4) (*qué lástima que tengamos_{SBJV} que separarnos* — „jaká škoda, že se musíme_{SBJV} rozloučit“) a (5) (*qué lástima que Marta*

3 Tradičním zastáncem univerzální opozice „nová informace — stará informace“ jakožto základního konceptu řídicího volbu modu ve španělštině je i Matte Bon (1992a, 1992b, 2008), na jehož ve španělském prostředí často citovaná díla se však Vesterinen neodvolává.

4 V příkladu (18) nicméně musíme absenci efektivní kontroly aplikovat pouze s ohledem na mluvčího, nikoli na subjekt, který efektivní kontrolu dle našeho názoru má.

no quiso^{IND} *venir* — „jaká škoda, že Marta nechtěla^{IND} přijít“). Epistémická kontrola je v obou případech nesporná, efektivní kontrola mluvčího nad dějem je naopak v tomto případě paradoxně vyšší v příkladu (4), kde je užito subjunktivu, než v příkladu (5), kde se objevuje indikativ (mluvčí může mít určitou kontrolu nad tím, zda se s posluchačem rozloučí, nemá ji však nad vůli Marty).

Nutnost užití subjunktivu po výrazu *el hecho de que* („fakt, že“), viz (16) (*el hecho de que me vaya*^{SBJV} *de la ciudad* — „fakt, že odcházím^{SBJV} z města“), na niž je velmi snadné aplikovat pragmaticky orientované teorie pracující s konceptem presuponované/známé informace, rovněž není Vesterinenem vyjasněna. Vesterinen — Bylund tento typ užití subjunktivu prezentují jako příklad absence efektivní kontroly (2013, s. 195). V příkladu (16) by sice děj *odjet z města* mohl spadat do kategorie dějů, nad nimiž mluvčí postrádá efektivní kontrolu, problémem však je, že subjunktiv by byl ve španělštině užit i v případě, že bychom větu přeformulovali a použili slovesa *decidir* („rozhodnout se“), které efektivní kontrolu ze strany subjektu dle našeho názoru implikuje jednoznačně: *El hecho de que haya decidido*^{SBJV} *irme de la ciudad no es motivo para que dejemos de vernos*. („Fakt, že jsem se rozhodl^{SBJV} odjet z města, není důvodem, abychom se přestali vídat.“).

Podmínkové konstrukce vyznačující se vysokou mírou formalizace, srov. (24) (*la cosa es muy distinta si tienes*^{IND} *una hermana* — „situace je velmi odlišná, když máš^{IND} sestru“) a (25) (*si tuvieras*^{SBJV} *una hermana, no iría corriendo donde ella* — „kdybys měla^{SBJV} sestru, neběžel bych za ní“), se pak konceptům epistémické a efektivní kontroly rovněž vzpírají. V příkladech (24) a (25) není možné chápat děj jako součást epistémické domény mluvčího. (25) implikuje, že subjekt sestru ve skutečnosti nemá, v příkladu (24) děj „mít sestru“ zcela hypotetický, tj. ani zde není prezentován jako reálný, a tudíž spadající do této domény. Efektivní kontrola mluvčího/subjektu nad dějem je pak v obou kontextech vyloučena zcela. Podotýkáme, že podmínkové věty nereálné (typ (25)) nejsou autorem v jeho vlastních analýzách komentovány.

VV časové vztahující se do budoucnosti, které se ve španělštině povinně pojí se subjunktivem, viz (21) (*llámame cuando puedas*^{SBJV} — „zavolej mi, až budeš moci^{SBJV}“), pak poukazují na druhý systémový nedostatek Vesterinenovy teorie. Můžeme-li subjunktiv ve (21) odůvodnit situací děje mimo epistémickou doménu mluvčího, začne se naopak jevit jako neodůvodnitelné povinné užívání indikativu v nepřímých otázkách týkajících se budoucích dějů, srov. (30) a (31):

(30) *Me buscan, me persiguen, no sé si podré*^{IND} *seguir huyendo...* („Hledají mě, pronásledují mě, nevím, jestli budu moci^{IND} dál utíkat...“)

CORPES XXI, Lillo, Daniella: *Con flores amarillas*. Chile: archivodramaturgia.cl, 2001.

(31) *No sé cuándo vendrá*^{IND} *Mathius, pero usted puede esperarlo en el cuarto de él y acostarse en su cama si desea descansar.* („Nevím, kdy přijde^{IND} Mathius, ale můžete na něj počkat v jeho pokoji a lehnout si do jeho postele, jestli si chcete odpočinout.“)

CORPES XXI, Castillo, Laura del: *Los parientes de Brujas*. Buenos Aires: Dunken, 2001.

Problematická se jeví i aplikace uvedeného konceptu na časové věty se spojkou *antes de que* („dříve než“), které se ve španělštině pojí se subjunktivem vždy (tj. bez ohledu na to, zda se vztahují k přítomnosti, minulosti nebo budoucnosti). Příklad (23) (*antes de que me fuera_{SBJV} me abrazó* — „než jsem odešla_{SBJV}, objal mne“) je prostřednictvím teorie domén obtížně vysvětlitelný: děj se odehrál v minulosti a mluvčí byl jeho konatelem, epistémickou i efektivní kontrolu nad ním tedy bezpochyby má a důvody pro užití subjunktivu zůstávají nevyjasněné.

4. TEORIE JOSÉHO PLÁCIDA RUIZE CAMPILLA

Ruiz Campillo vymezuje svůj výklad kritikou tradičních gramatik (Ruiz Campillo 2006, 2008), přičemž na rozdíl od Vesterinenovy teorie má jeho přístup i silné didaktické pozadí a autor zdůrazňuje význam jednotného principu řídicího volbu slovesného způsobu pro zjednodušení výuky španělštiny jako cizího jazyka. Základní problém tradičních přístupů spočívá podle autora v jejich rigiditě, neschopnosti zachytit a objasnit konkrétní situace v reálném jazyce, což se následně projevuje v neefektivní výuce španělského subjunktivu a v nutnosti memorovat seznamy pravidel a výjimek. Autor opakovaně zdůrazňuje tvárnost jazyka, který s výjimkou formalizovaných užití ve většině případů umožňuje alternaci mezi více variantami, jež odrážejí komunikační záměr mluvčího.

Opozice indikativ/subjunktiv podle Ruize Campilla reflektuje rozdíl mezi dvěma základními hodnotami řečového aktu: hodnotou deklarační (*declaración*) a hodnotou non-deklarační (*no-declaración*): „El indicativo representa una declaración del hecho que marca. El subjuntivo representa una no-declaración del hecho que marca“⁵ (2006, s. 296).

Jak jsme mohli pozorovat v Sekci 2.1, španělský subjunktiv je slovesným způsobem, který se primárně objevuje ve vedlejších větách, v teorii Ruize Campilla je tedy koncept non-deklarační inherentně propojen s modálním významem věty hlavní. Jakékoli podřadné souvětí se tak v chápání tohoto autora dělí na dvě části, které označuje jako báze (*matriz*) a argument X (X). Báze odpovídá modálnímu významu hlavní věty, argument X pak odpovídá větě vedlejší a způsobu, jak se podřizuje modálnímu významu báze. Tento model se do jisté míry shoduje s teorií českého hispanisty Bohumila Zavadila, která je v našem prostředí známější a rozšířenější (srov. Zavadil, 1980; Zavadil — Čermák, 2010, dále také Kratochvílová, 2018) a která pracuje s konceptem modální kongruence slovesa vedlejší věty s modálními významy vyjádřenými ve větě hlavní. Podobně v teorii Ruize Campilla představuje báze modalitu, která podmiňuje kongruenci argumentu X, ovšem s tím rozdílem, že modalita báze není kategorizována do několika typů modálních významů, jako je tomu u Zavadila, nýbrž zjednodušena na základní dichotomii deklarační/non-deklarační. V tomto smyslu se správná interpretace významu báze stává prvořadou při volbě slovesného způsobu věty vedlejší.

5 „Indikativ představuje deklaraci označovaného děje. Subjunktiv představuje non-deklarační označovaného děje.“ Překlad autorem.

Pro ilustraci toho, jak výše představený mechanismus funguje, ho můžeme aplikovat na několik příkladových vět ze Sekce 2.1. Srov. např. (6) (*quiero que vengas_{SBJV} a mi casa* — „chci, abys přišel_{SBJV} ke mně domů“): Děj „přijít ke mně domů“ není mluvčím deklarován, mluvčí o něm neinformuje. Jak sám uvádí Ruiz Campillo, „sería una contradicción informar de X y pedir X al mismo tiempo“⁶ (2006, s. 297). Dále (8) (*lamento que te haya molestado_{SBJV} la pregunta* — „je mi líto, že tě ta otázka rozčílila_{SBJV}“): Děj vedlejší věty závislé na slovese hodnocení není předmětem deklarace, jedná se pouze o téma rozhovoru, k němuž mluvčí připojuje vlastní názor. Mluvčí zde deklaruje to, že je mu něco líto, nikoli fakt, že otázka posluchače rozčílila. A konečně (14) (*necesitamos personas que quieran_{SBJV} integrarse* — „potřebujeme lidi, kteří by se chtěli_{SBJV} připojit“): Osoby, o kterých se hovoří, nejsou mluvčímu známy, mluvčí nemůže deklarovat vlastnosti entit, které nezná a o nichž neví, zda vůbec existují.

Ruiz Campillo se podobně jako Vesterinen ve svých výkladech také vymezuje proti čistě pragmatickému chápání opozice indikativ vs. subjunktiv a jejímu ztotožňování s dichotomií nová vs. známá/presuponovaná informace.⁷ Argumentuje přitom tím, že indikativ používáme ve španělštině i po konstrukcích typu *teniendo en cuenta* („vzhledem k tomu, že“) a *ya sé que* („už vím, že“), které novou informaci uvozovat nemohou (srov. Ruiz Campillo, 2008, s. 19). Autorovo vysvětlení, že prostřednictvím těchto konstrukcí sice mluvčí nesděluje novou informaci, ale o této informaci deklaruje (proto užití indikativu), nicméně naráží na otázku, proč obdobnou konstrukcí uvozenou výrazem typu *el (hecho de) que* („fakt, že“), jež se ve španělštině pojí standardně se subjunktivem, viz (16), deklaraci nerealizujeme.

Teorie Ruize Campilla je bez větších problémů aplikovatelná na vedlejší věty závislé na slovese vyjadřujícím vůli (6), hodnocení (8) i neosobní výraz potenciálnosti typu *es posible* („je možné“ — vysoká míra nejistoty vylučuje deklaraci děje, ve VV se uplatňuje subjunktiv, viz (9)), *parece que* („zdá se, že“ — vyšší míra jistoty umožňuje deklaraci, tj. indikativ ve vedlejší větě, viz (10)); vyšší míra nejistoty stejně jako u (9) deklaraci znemožňuje, viz (11)). Koncept (non-)deklarace pak objasňuje i možnou alternaci mezi indikativem a subjunktivem po osobních výrazech potenciálnosti typu *no creer* („nemyslet si“), viz (12), (13): indikativem ve VV mluvčí obsah věty vedlejší deklaruje a protiřečí si tak se subjektem věty hlavní, který mu nevěří, subjunktiv deklaraci nevyjadřuje a ke kontradikci se subjektem věty hlavní nedochází. Aplikace je možná i na volbu modu ve vztažných větách s opozicí známý/neznámý antecedent (14), (15): o známém antecedentu deklaruujeme indikativem, o neznámém nedeklarujeme. Teorie je využitelná i pro objasnění povinného užívání subjunktivu ve větách účelových, viz (17): účel je předmětem záměru, jehož naplnění nemůžeme dopředu deklarovat. Je dále aplikovatelná na způsobové věty s opozicí *způsobem, aby* (non-)deklarace, viz (18)) a *způsobem, že* (deklarace, viz (19)). Ve větách přípustkových, srov. (27), (28), (29), pak indikativem deklaruujeme obsah VV, na kterém je tedy důraz, subjunktiv tento obsah nedeklaruje buď proto, že je čistě hypotetický, nebo proto, že se jedná o věc všem účastníkům promluvy známou.

6 „Bylo by protimluvem informovat o X a zároveň o X žádat.“ Překlad autorek.

7 Na rozdíl od Vesterinena, který v tomto bodě odkazuje na práce Mejíase-Bikandiho, Ruiz Campillo se odvolává na díla Matteho Bona.

Vzhledem k tomu, že autorova analýza je podmíněna správnou interpretací významu konstrukce, na níž je subjunktiv závislý, dostáváme se při aplikaci teorie do situace, kdy je význam subjunktivu v zásadě redukován na to, že kopíruje non-deklarační status predikátu věty hlavní, aniž by měl vlastní výpovědní hodnotu. V tomto bodě teorii Ruize Campilla a její didaktický rozměr příhodně kritizuje Crismán-Pérez (2020, s. 18), když poukazuje na to, že jakkoli se představená teorie snaží předložit jednotný nástroj pro určení významu opozice indikativ/subjunktiv, který by zefektivnil výuku této oblasti španělské gramatiky, v praxi vede opět k vytváření velmi dlouhých seznamů typů hlavních vět, u nichž je nejprve nutné specifikovat, proč (ne)vyjadřují deklaraci.

5. SROVNÁNÍ PŘEDSTAVENÝCH TEORIÍ Z HLEDISKA JEJICH APLIKOVATELNOSTI NA PROBLEMATICKÉ PŘÍPADY

Porovnáme-li možnosti aplikace přístupu Ruize Campilla a Vesterinena na příkladové věty uvedené v Sekci 2.1, můžeme pozorovat následující rozdíly.

Přestože ani jedna z uvedených teorií explicitně nezmiňuje problematiku použití subjunktivu ve větách hlavních, teorie Ruize Campilla a jeho termín *matriz* jsou relativně snadno aplikovatelné i na příklady (1)–(5). Systémovou možnost alternace mezi indikativem a subjunktivem po adverbii typu *quizás* („možná“) můžeme chápat jako rozdíl mezi větší mírou jistoty, supozicí (deklarace: indikativ) a nižší mírou jistoty (non-deklarace: subjunktiv). Poněkud vágní definice toho, kde jsou hranice epistémické domény, podobnou úvahu u Versterinena konceptu ztěžuje. Teorie Ruize Campilla je dále schopná vysvětlit i možnost užití obou slovesných způsobů po konstrukcích typu *qué lástima* („jaká škoda“), kde subjunktiv implikuje, že slovesný děj je posluchači známý a mluvčí ho pouze komentuje, zatímco indikativem mluvčí děj zároveň hodnotí a zároveň o něm deklaruje. Užití subjunktivu v přáčích větách typu *ať jste dobří studenti* pak můžeme chápat jako elipsu slovesa vůle implikujícího absenci deklarace.

Na rozdíl od Vesterinena koncept je nicméně koncept non-deklarace poněkud nejasný u vět vyjadřujících kauzativitu. V tomto ohledu je vhodné analyzovat širší kontext příkladu (7), níže znovu uvedeného jako (32):

- (32) Algo similar sucedió con el tabaco, que de planta sagrada para los indígenas pasó a ser una curiosidad de los jardines botánicos de Europa; luego, en el siglo XVII —aspirado, fumado y mascado— se difundió por toda Europa. Antes de que los Estados se percataran de las ventajas fiscales de su consumo, lo prohibieron en diferentes oportunidades. El primer país que lo prohibió fue Inglaterra, en 1604, pero los argumentos económicos hicieron que el Parlamento decidiera _{SBJV} legalizarlo en 1660 [...]. („Něco podobného se stalo s tabákem, který se z rostliny, jež byla pro původní obyvatele posvátnou, stal kuriozitou botanických zahrad Evropy. V 17. století se rozšířil po celé Evropě — čichal se, kouřil a žvýkal. Než si státy uvědomily fiskální výhody jeho konzumace, opakovaně ho zakazovaly. První zemí, která ho zakázala, byla Anglie v roce

1604, ale ekonomické argumenty způsobily, že se ho parlament v roce 1660 rozhodl_{SBJV} legalizovat [...].“)

CORPES XXI, Salazar Jaramillo, Alonso: *Drogas y narcotráfico en Colombia*. Bogotá: Planeta Colombiana, 2001.

Jak vyplývá ze širšího kontextu, informace o rozhodnutí legalizovat tabák v r. 1660 žádným způsobem nevyplývá z předchozího textu a je do stejné míry představena jako záměr subjektu (v tomto případě parlamentu), tj. jako non-deklarace, i jako relevantní zpráva pro čtenáře a jako další ze sekvence dějů vztahujících se k témuž tématu, o nichž je informováno (tabák se stal kuriozitou, rozšířil se po Evropě, v Anglii byl zakázán a pak legalizován), tj. jako děj, který by měl být mluvčím deklarován. Užití subjunktivu tedy teorie Ruize Campilla v tomto kontextu plně neobjasňuje. Vesterinen (srov. např. 2014, s. 607–610) ztotožňuje kauzativní konstrukce, kde není shoda mezi podmínem věty hlavní a věty vedlejší, s absencí efektivní kontroly, čímž by byl subjunktiv v daném kontextu vysvětlen lépe (rozhodnutí parlamentu bylo vyvoláno externími důvody).

Obdobným způsobem by bylo koncept non-deklarace možné rozporovat i u způsobových vět se *sin que* („aniž by“), viz (20) (*Entra en escena el encargado y se pone a ordenar cosas de su escritorio, sin que Álvaro ni Lorenzo perciban_{SBJV} su presencia*. — „Na scénu vejde vedoucí a začne na svém stole urovnávat věci, aniž by Álvaro nebo Lorenzo zaznamenali_{SBJV} jeho přítomnost.“). Vzhledem k tomu, že v uvedeném kontextu se jedná o scénickou poznámku, která řídí chování herců ztvárňujících Ávara a Lorenza, je informace o tom, že tito nezaznamenali příchod vedoucího, jednoznačně informací relevantní a bylo by těžko obhajitelné tvrdit, že tento děj autor scénické poznámky v textu nedeclaruje a pouze ho komentuje.

Koncept absence efektivní kontroly nad dějem by subjunktiv po *sin que* teoreticky objasnil (nezaznamenání přítomnosti není v tomto případě pod kontrolou subjektů ani mluvčího, děje se jaksi samovolně). V kontextu (20), kde obě části souvětí považujeme za informativně zcela rovnocenné, bychom se nicméně mohli tázat, proč hlavní větu mluvčí představuje jako součást své epistémické domény (proto indikativ), zatímco druhou část prezentuje (primárně) jako nepodřízenou své kontrole efektivní, tj. jaké pravidlo zde řídí rozhodování o tom, na kterou ze dvou relevantních domén bude ve výpovědi implicitně odkázáno. Právě na otázku, jaká doména má v jakých situacích přednost a podle čeho se mluvčí řídí při výběru té relevantní, však Vesterinen neposkytuje jasnou odpověď.

Problematika časových vět je pak v obou koncepcích podobně nejasná. Ruiz Campillo (2008, s. 28) chápe vedlejší věty časové s *cuando* („když“) jako analogické s větami vztažnými a časovou spojku parafrázuje jako *momento en que* („moment, kdy“). Odtud se odvíjí jeho úvaha, že časové věty směřující do budoucnosti vyžadují subjunktiv, neboť hovoří o momentu, který mluvčímu není znám, a nemůže o něm tedy deklarovat, srov. (21) (*llámame cuando puedes_{SBJV}* — „zavolej mi, až budeš moci_{SBJV}“, tj. „zavolej mi v nějakém doposud neznámém momentu, kdy budeš moci“). Vedlejší věty časové vztahující se do minulosti a přítomnosti označují moment již známý, o němž mluvčí může deklarovat, a jsou tedy konstruovány s indikativem. Vzhledem k tomu, že koncept „nemohu deklarovat o entitě/místu/době, které neznám“,

je v zásadě shodný s konceptem „entita/místo/doba, které neznám, nejsou součástí mé epistemické domény“, jsou i argumenty proti tomuto typu analýzy časových vět analogické s těmi, které jsme představili v Sekci 3 věnované Vesterinenovu konceptu. Jako problematické se tu opět jeví povinné užití subjunktivu ve větách se spojkou *antes de que* („dříve než“), ačkoli odkazují do minulosti, tedy momentu, který mluvčí zná. V příkladu (23) (*antes de que me fuera*_{SBJV} *me abrazó* — „než jsem odešla“_{SBJV}, objal mne“) bychom mohli v tomto případě argumentovat vysvětlením, že informace o tom, že mluvčí odešla, není v daném kontextu podstatná, není deklarována a tvoří pouze kontext pro následující sdělení („objal mne“). Otázkou nicméně zůstává, proč je volba modu v časových větách pokaždé řízena jiným typem rozhodování a proč v jednom případě časový moment konstruujeme jako (ne)známou entitu, zatímco v druhém případě jako komentované východisko.

Použití indikativu v konstrukcích, kde *cuándo* funguje jako tázací zájmeno — připomeňme příklad (31) ze Sekce 3 (*no sé cuándo vendrá*_{IND} *Mathius* — „nevím, kdy přijde“_{IND} Mathius) — by u Ruize Campilla bylo možné odůvodnit tak, že mluvčí ví, že Mathius přijde, a tuto informaci deklaruje, nedeklaruje pouze o tom, kdy k tomu dojde. Podobně v příkladu (30) (*no sé si podrá*_{IND} *seguir huyendo* — „nevím, jestli budu moci“_{IND} dál utíkat) je obsah vedlejší věty možné interpretovat jako deklaraci předloženou k potvrzení nebo vyvrácení. V obou případech je tak problematika indikativu v nepřímých otázkách vysvětlena přesvědčivěji než v rámci Vesterinenova konceptu domén.

Konečně do značné míry formalizované podmínkové věty se spojkou *si* („jestliže“) a možnou alternací mezi indikativem přezentu v reálné podmínce a subjunktivem imperfekta/plusquamperfekta v podmínce nereálné podrobuje Ruiz Campillo (na rozdíl od Vesterinena) rozsáhlé analýze (srov. např. Ruiz Campillo 2008, s. 34–36). Jeho argumentace je postavená na specifickém charakteru spojky *si*, která svou povahou v zásadě vylučuje deklaraci děje vyjádřeného v protazi. Opozice mezi indikativem a subjunktivem zde tak podle autora slouží k odstupňování míry hypotetičnosti (pravděpodobnější realizace = indikativ, méně pravděpodobná realizace = subjunktiv). Přestože je argumentace Ruize Campilla relativně přesvědčivá a v tomto směru jeho přístup vykazuje větší soudržnost než teorie Vesterinenova, stále se jeví jako poměrně obtížně obhajitelné povinné užití subjunktivu přítomného času po jakékoli jiné podmínkové spojce, než je spojka *si*. Srovnáme v tomto ohledu příklad (26) (*a condición de que me guarde*_{SBJV} *el secreto, le diré la verdad* — „za podmínky, že zachováte“_{SBJV} tajemství, vám řeknu pravdu“), kde by nedošlo k zásadnímu významovému posunu, pokud by namísto *a condición de que* („za podmínky, že“) bylo užití spojky *si*. Důvod pro užití subjunktivu v příkladu (26) bychom patrně mohli najít skrze analogii se vztažnými větami, tj. věta *de que me guarde* („že zachováte“) rozvíjí a specifikuje slovo *condición* („podmínka“), přičemž tato podmínka je v okamžiku promluvy virtuální, mluvčí neví, zda dojde k jejímu naplnění, a nemůže tak o ní deklarovat. Otázkou však podobně jako u časových vět zůstává, zda je žádoucí dvě syntakticky i obsahově prakticky rovnocenné věty analyzovat každou podle jiného mechanismu a jaké jsou k tomu důvody.

6. ZÁVĚRY

Jak ukázaly předchozí analýzy, obě v současné době nejvyužívanější kognitivně orientované teorie funkce španělského subjunktivu mají své nedostatky a nejsou schopny pokrýt kompletní spektrum užití tohoto slovesného způsobu. Problémy přitom nastávají zejména v oblastech, kde dochází k jisté formalizaci užití slovesného způsobu (podmínkové a časové věty), v případě Vesterinenovy teorie pak i u subjunktivu v hlavních větách. Jakkoli by oba autoři patrně byli schopni všechny otázky nastolené v předchozím textu určitým způsobem objasnit, analýzy dle našeho názoru poukazují na jeden zcela zásadní problém, jenž je společný oběma koncepcím, a to v samém jejich základu. Přestože jsou obě teorie prezentovány jako univerzální a jednotné, ve skutečnosti se v nich kombinují minimálně dva ne zcela analogické principy, které se navíc v mnoha případech vzájemně nevylučují. Ve Vesterinenově přístupu se slučuje koncept epistémické domény, který v zásadě můžeme ztotožnit s nejistotou mluvčího a jeho neschopností děj jednoznačně potvrdit nebo negovat, a koncept efektivní kontroly. Efektivní kontrolu sice v základu můžeme ztotožnit s deontickou modalitou, jež je tradičním protějškem modality epistémické, ve Vesterinenově chápání se nicméně tato oblast rozšiřuje do té míry, až se stává neuchopitelnou a těžko definovatelnou. V zásadě jakýkoli děj, jehož konatelem není subjekt/mluvčí, bychom mohli definovat jako děj vymykající se efektivní kontrole. Zároveň zde chybí jasné vymezení, v jakých situacích volbu modu řídí doména efektivní kontroly a v jakých situacích ji řídí doména epistémická. Jistým paradoxem je zde pak i to, že samotné sloveso *controlar* („kontrolovat“) se ve španělštině standardně pojí se subjunktivem, který podle autora kontrolu vylučuje, srov. (33):

- (33) Controló que el cierre de su cartera estuviera_{SBJV} bien cerrado [...]. („Zkontroloval, že je_{SBJV} zip jeho peněženky dobře zavřený.“)
CORPES XXI, Pradelli, Ángela: *Amigas mías*. Buenos Aires: Emecé, 2011.

Podobně koncept (non-)deklarace, s nímž přichází Ruiz Campillo, je ve skutečnosti konceptem duálním až ternárním, protože non-deklarace je spjata jak s bázemi označujícími nejistotu a bázemi vyjadřujícími vůli a eventuální následnou realizaci děje, tak s bázemi vyjadřujícími hodnocení děje známého a komentovaného, které však nezpochybnují jeho reálnost. Čistě z hlediska praktického využití obou teorií se tak dostáváme do situace, kdy ani jedním z autorů není jasně definováno, které kontexty odpovídají každému z představených principů, a setkáváme se s případy, kdy by chybná volba řídicího principu vedla i k nesprávné volbě slovesného způsobu.

Cílem našeho článku není poukazovat na dílčí nedostatky představených teorií, prostřednictvím konkrétních příkladů se zde spíše snažíme poukázat na dva základní problémy, které jsou s formulováním univerzalistických teorií neodlučně spjaty. V případě subjunktivu, jehož užívání není možné analyzovat odděleně od jeho přirozeného protějšku, tj. indikativu, zde opakujeme tvrzení formulované již v Kratochvílová (2016), kde jsme poukazovali na to, že prakticky žádná z teorií věnovaných fungování subjunktivu nebere dostatečný ohled na všechny kontexty, v nichž se používá indikativ (tyto jsou brány v potaz standardně pouze tam, kde může do-

cházet k alternaci se subjunktivem). Jak zmiňujeme v pasážích věnovaných užívání indikativu v nepřímých otázkách, identifikace tohoto slovesného způsobu s koncepty jako informativnost, jistota, kontrola nad dějem atp., je přinejmenším sporná, stejně jako je sporná otázka, zda je indikativ možné chápat čistě jako modus nepříznačový, jež je možné definovat spíše negativně, tj. jakožto modus užívaný v situacích, kdy není nutné užít subjunktivu. Ve světle jednoho ze základních postulátů kognitivní lingvistiky, že gramatika je na všech svých úrovních symbolická a reprezentuje náš způsob vnímání a následné reprodukce reality, jež nás obklopuje, se toto jeví jako problematické.

Přijmeme-li zároveň výchozí hypotézu, že opozice indikativ/subjunktiv symbolicky odráží určitý základní význam, nastupuje zde druhá otázka, na jaké úrovni či jak hluboko v rovině kognitivního zpracovávání světa a jeho následné reprezentace jazykem bychom tento význam měli hledat. Teorie Ruize Campilla v tomto směru v zásadě neopouští tradiční funkční perspektivu, která se soustředí na vztahy mezi jednotlivými konstituenty výpovědi a jejich formální manifestaci v gramatice. Přestože se ve srovnání s Vesterinenovou teorií jeví jako méně problematická při aplikaci na konkrétní jazykový materiál, nabízí se otázka, zda krom určité inovace v oblasti terminologie skutečně přináší oproti tradičním přístupům významnější novum.⁸ Vesterinenův koncept se naopak od formalizace i od rozlišování morfologické, syntaktické a pragmatické roviny odklání a prezentuje princip čistě psychologicky definovaný. Právě míra jeho abstraktnosti a fakt, že vychází z kognitivně definovaného obecného základu, a nikoli z reálného spektra typů užití subjunktivu ve španělštině, činí jeho teorii v některých případech prakticky neaplikovatelnou. Toto ostatně uznává sám autor, když v závěru jednoho z článků konstatuje, že jeho analýza se zaměřuje primárně na kontexty prototypické, přičemž případné variace v každém z těchto kontextů a důsledný test navržené hypotézy zůstávají desideratem pro budoucí analýzy (cf. Vesterinen — Bylund, 2013, s. 197).

Přikláníme se k závěru, který jsme již v minulosti naznačili v Kratochvílová (2016): kontexty pro užívání subjunktivu ve španělštině jsou široké a při hledání jednotné funkce tohoto slovesného způsobu není možné ponechávat stranou ty méně prototypické (je zde ostatně i otázka, jak definovat „prototypičnost“). Univerzální teorie, která by je vyčerpávajícím způsobem pokryla, zatím v lingvistice chybí, přičemž porovnání výše představených teorií poukazuje na problémy, které vznikají v obou možných směrech jejího utváření, tj. od obecného kognitivního principu k jazyku (Vesterinen) i od jazyka a jeho mnohačetných variací k obecnějšímu principu (Ruiz Campillo). Má-li v budoucnu jednotná koncepce vzniknout, musí dle našeho názoru v první řadě najít rovnováhu mezi oběma přístupy a pracovat s významovou opozicí ukrytou hlouběji, než ji hledá Ruiz Campillo, ale zároveň opozicí výrazně přesněji definovanou, v níž nebudou figurovat dva koncepty, jež si mohou vzájemně v řadě kontextů protirečít a navzájem se vyvracet, jako je tomu u domény epistémické a efektivní kontroly navrhované Vesterinenem.

8 To bychom dle našeho názoru mohli spatřovat spíše v novějších autorových dílech, která jsou věnována slovesnému systému jako celku a možnostem chápat temporální vztahy v analogii se vztahy prostorovými, srov. Ruiz Campillo (2014, 2017).

LITERATURA

- CRISMÁN-PÉREZ, R. (2020): El subjuntivo en la actualidad según tres autores y su aplicación a la enseñanza de ELE. *MarcoELE*, 31, s. 1–45.
- KRATOCHVÍLOVÁ, D. (2013): Selección de modo indicativo o subjuntivo con adverbios como *quizá(s)*, *tal vez*, *posiblemente* y *probablemente*. *Acta Universitatis Carolinae Philologica*, 2, s. 137–148.
- KRATOCHVÍLOVÁ, D. (2016): El subjuntivo español como tema central de investigación. *Acta Universitatis Carolinae Philologica*, 3, s. 197–209.
- KRATOCHVÍLOVÁ, D. (2018): *Modality in Spanish and Combinations of Modal Meanings*. Praha: Karolinum.
- LANGACKER, R. W. (2004): Aspects of the grammar of finite clauses. In M. ACHARD — S. KEMMER (eds.), *Language, Culture and Mind*. Stanford: CSLI publications, s. 535–577.
- LANGACKER, R. W. (2009): *Investigations in Cognitive Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- MALDONADO, R. (1995): Middle-subjunctive links. In P. HAMISPOUR — R. MALDONADO — M. VAN NAERSEN (eds.), *Studies in language learning and Spanish linguistics in honor of Tracy D. Terrell*. New York: McGraw Hill, s. 399–418.
- MATTE BON, F. (1992a): *Gramática Comunicativa del español: De la lengua a la idea*. Tomo I. Madrid: Difusión.
- MATTE BON, F. (1992b): *Gramática Comunicativa del español: De la idea a la lengua*. Tomo II. Madrid: Difusión.
- MATTE BON, F. (2008): El subjuntivo español como operador metalingüístico de gestión de la información. *Revista de Didáctica ELE*, 6/2008.
- MEJÍAS-BIKANDI, E. (1998): Presupposition and old information in the use of the subjunctive mood in Spanish. *Hispania*, 81, 4, s. 941–948.
- PORTO DAPENA, J. Á. (1991): *Del indicativo al subjuntivo: valores y usos de los modos del verbo*. Madrid: Arco Libros.
- RAE (2009): *Nueva gramática de la lengua española. Morfología. Sintaxis I*. Madrid: Espasa Libros.
- RAE (2021): Banco de datos (CORPES XXI) [online]. *Corpus del Español del Siglo XXI (CORPES)*, ver. 0.94. <http://www.rae.es>
- RIDRUEJO, E. (1999): Modo y modalidad. El modo en las subordinadas sustantivas. In I. BOSQUE — V. DEMONTE (eds.), *Gramática descriptiva de la lengua española*. Tomo 2. Madrid: Espasa Calpe, s. 3209–3251.
- RUIZ CAMPILLO, J. P. (2006): El concepto de no-declaración como valor del subjuntivo. *Actas del Programa de Formación para el profesorado de ELE 2005–2006*. München: Instituto Cervantes, s. 284–327.
- RUIZ CAMPILLO, J. P. (2008): El valor central del subjuntivo: ¿informatividad o declaratividad? *Revista de Didáctica ELE*, 7/2008, s. 1–44.
- RUIZ CAMPILLO, J. P. (2014): La lógica del espacio. Un mapa operativo del sistema verbal español. *Journal of Spanish Language Teaching*, 1, 1, s. 62–85.
- RUIZ CAMPILLO, J. P. (2017): El verbo como espacio: Seis nuevos temas de gramática del español. *Revista Nebrija de Lingüística Aplicada*, 22.
- SASTRE RUANO, M. Á. (1997): *El subjuntivo en español*. Salamanca: Colegio de España.
- TERRELL, T. (1995): Assertion and presupposition in Spanish complements. In P. HAMISPOUR — R. MALDONADO — M. VAN NAERSEN (eds.), *Studies in language learning and Spanish linguistics in honor of Tracy D. Terrell*. New York: McGraw Hill, s. 342–360.
- VESTERINEN, R. (2012): Control and dominion: Factivity and mood choice in Spanish. *Language and Cognition*, 4, 1, s. 43–64.
- VESTERINEN, R. (2014): Extending the dominion of effective control — Its applicability to mood choice in Spanish and Portuguese. *Cognitive Linguistics*, 25, 4, s. 583–616.

VESTERINEN, R. — BYLUND, E. (2013): Towards a unified account of the Spanish subjunctive mood: Epistemic dominion and dominion of effective control. *Lingua*, 131, s. 179–198.

ZAVADIL, B. (1980): *Kategorie modalit ve španělštině*. Praha: Univerzita Karlova.

ZAVADIL, B. — ČERMÁK, P. (2010): *Mluvnice současné španělštiny*. Praha: Karolinum.

Dana Kratochvílová | Ústav románských studií, Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy | nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
ORCID ID: 0000-0002-7050-7363
dana.kratochvilova@ff.cuni.cz

Martina Dolníková | Ústav románských studií, Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy | nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
ORCID ID: 0000-0002-8821-2627
m.dolnikova93@gmail.com